De Amsterdamsche Schutterstukken

DOOR

W. DEL COURT EN JHR. DR. J. SIX.

EN vondst van Jhr. B. W. F. VAN RIEMSDIJK, die op het schutterstuk, vroeger op vrij losse gronden, vragenderwijs aan FRANS BADENS toegeschreven, het jaartal 1613 ontdekte, zette Jhr. Dr. J. SIX aan den arbeid om alle toeschrijvingen der schutterstukken van het tijdvak 1578—1618, waarin de gegevens bij SCHAEF zoo onvolledig zijn, te herzien. Vooral ook de groep van werken aan C. KETEL toegeschreven, waaronder hij twee werken van DIRCK BARENTSZ meende te herkennen, sedert de Heer C. G. THOOFTE daaruit twee andere had losgemaakt, om die aan PIETER YZAAKS te geven, bood daartoe alle aanleiding. Hij had daarover reeds een opstel voor Oud Holland persklaar gemaakt, toen het bericht kwam, dat de Heer W. DEL COURT in het *Britsch Museum* te *Londen* de teekeningen terug gevonden had die de overliden van den handboogsdoelen door COLIN ¹⁾ hadden laten maken *ad perpetuam memoriam*, om alle de namen daarbij te teyckenen, *quod in posterum reperiri poterit*.

Door die ontdekking werd een hernieuwde behandeling der stukken van den handboogsdoelen noodzakelijk en ofschoon de nieuwe toeschrijvingen aan TENGNAGEL, DE CONFLANS en DIRK BARENDZ bevestigd werden, voor wijdloopige gissingen konden kortere gegevens in de plaats treden en enkele onze-

¹⁾ Aemstels Oudheid VII, bl. 131 en COMMELIN Amsterdam, bl. 664.

Oud-Holland, 1903.

kere vermoedens vervielen, zoodat het gereedliggend opstel geheel omgewerkt moest worden.

Door bemiddeling van den Heer E. W. MOES besloten de Heeren DEL COURT en SIX samen te werken in de hoop thans eindelijk het ingewikkeld vraagstuk der Amsterdamsche schutterstukken nagenoeg geheel te kunnen oplossen. Op verlangen der redactie van dit tijdschrift geven zij daarom ook aan het slot een volledige lijst van alle twee en negentig Amsterdamsche schutterstukken, naar tijdsorde gerangschikt.

Wij beginnen met een beschrijving van het handschrift in het *British Museum* gevonden.

De band die deze grisaille-reproducties van schutterstukken van de Amsterdamsche handboogdoelen en wapenkaarten van de overluiden en voorgestelde personages bevat, is van bruin leder, aan weerszijden op het plat versierd met het wapen van Amsterdam, gehouden door twee leeuwen, in een cartouche en verdere versiersels, alles in goud.

Aan den voorkant het opschrift: „Voor de Thresorie ordinaris der stad Amsterdam” in goud. Het is in het Brit. Mus. gecatalogiseerd EGERTON MSS. No. 983 en werd door het Museum 12 Augustus 1843 aangekocht van den handelaar THOMAS RODD.

Eerst komen 4 folios blank en verder

fol. 1 het wapen van het gilde.

fol. 2 Wapenkaart: „De Heeren Overluyden van de Handtboogs Doelen tot Amsterdam.”

54 gekleurde wapens. De 4 eerste zonder jaartal, de volgende 4 van a° 1477, dan 4 a° 1523, 4 a° 1536, 4 a° 1546, 4 a° 1549, 2 a° 1550, 3 a° 1552, 4 a° 1559, 2 a° 1560, 4 a° 1598, 1 a° 1603, 2 a° 1607, 3 a° 1615, 1 a° 1616, 1 a° 1636, ¹⁾ 1 a° 1628, 3 a° 1648, 1 a° 1651, 1 a° 1655, 1 a° 1659.

De 4 eerste namen en wapens zonder jaartal zijn: JAN HARMANSZ, DOEDE KLAESZ, JOOST BUIJCK en GARBRANT ALBERTSZ.

fol. 3 Doelheeren, Rijks Museum n°. 468, VAN DER HELST, met een kleine variant (drie knapen met handbogen in plaats van 2.)

fol. 4 dezelfde voorstelling, duplicaat.

fol. 5 de wapens van de 4 overluiden op de schilderij van V. D. HELST, fraai uitgevoerd.

I Heer FRANS BANNING KOCK, Ridder, heer van Purmerlân en Ipendam, Burgemeester en Raadt.

¹⁾ Waarschijnlijk een schrijffout voor 1626.

II de Heer JAN VAN DE POLL, Burgemeester en Raadt.

III de Heer ALBART PATER, Burgemeester ende Raadt.

IV de Heer JAN BLAEU, Raat ende schepen.

fol. 6 de wapens van de drie jongelieden: HARMAN V. D. POLL, DIRK PATERS en PIETER BLAEU.

Terwijl de wapens van de overluiden uitvoerig zijn afgewerkt met helm en helmsier en dekkleeden, missen die der zoons die attributen, het eenige versiersel is een lint met kwasten voor elk wapen.

fol. 7 Schutterstuk Oud Holland 1897, Plaat III, 17 personen.

- No. 1. SYMON Wm. NOOMSZ^o, Captn.
 2. JACOB POPPEN, Lieutenant.
 3. FLORIS NOOMS^o, Vaandrager.
 4. JACOB SYMONS^o. LOUW.
 5. CLAAS ROTTERDAM.
 6. JAN JANS^o. KAREL DE JONGE.
 7. JAN RUIJL.
 8. ADRIAEN ROEST, Captn. ter zee.
 9. ADRIAEN VEEN.

- No. 10. GERRIT JANSZ^o. NIEUWENBERGEN.
 11. SCHAGEN, Vendumeester.
 12. CORNELIS VAN DER VOORT.
 13. WILLEM WARMONT.
 14. JACOB JACOBS^o. VINK.
 15. PIETER HOEFIJZER.
 16. CLAES JACOBSZ^o. HARENCARSPEL.
 17. PIETER ISAACZ., Schilder.

fol. 9 Schuttersmaaltijd, Rijksmuseum no. 32, (FRANS BADENS) 17 personen.

8	9	10	11	12	13	14	15
			7				
3	1	2		6	17		
				4	5		

- No. 1. GEURT D. VAN BEUNINGEN, Captn.
 2. PIETER MARTS^o. HOEFIJZER, Lieutenant.
 3. KLAAS BISSCHOP, Vaandrager.
 4. ADRIAEN VAN NIEUWLANDT.
 5. AERT KEYZER, Houtkooper.
 6. HEINDRYCK VOET SYBRANTS.
 7. LAURENS JANS^o. VAN LIER.
 8. HANS VAN DE VOORT.
 9. JAN KORNELIS^o. MEULEN.

- No. 10. GERRIT MARTS^o. CONIJNENBERGH.
 Houtkooper.
 11. WILLEM KIK.
 12. HEIND. HOGENDORP.
 13. CORNELIS GERRITS^o. Mastemaaker.
 14. LAURENS LAURENS^o. VAN BAALEN.
 15. COSMO DE MOUCHERON.
 16. PIERRE DE NIMAY.
 17. JAN TENGNAGEL, Sergeant.

fol. 11 Schutterstuk, Rijks Museum no. 756 (C. KETEL) 32 personen.

			6	7	8	9	10	2	11	12	13	14	32	15
3	4	5												
16	17	18	19	20	21	22	23	1	24	25	26	27	28	29
													30	31

- No. 1. REIJNST PIETERS^o, Captn.
 2. CLAAS CLAAS^o. KRUIJS, Vaandrager.
 3. KLAAS ENGELN.
 11. JAN BANNINGH, Koekkebakker.
 15. SYBRANT BAM.
 16. WILLEM BITTER.
 17. PIETER MARTSZ^o. KODDE.
 18. Wm. VAN KAMPEN.
 19. PIETER KLAASZ^o. BOER.
 20. HEINDr. VAN MARKEN.

- No. 21. GERRIT JACOBS VERWER.
 22. FREDRIK FREDRIKS SERWOUTERS.
 23. LAURENS JACOBS REAEL.
 24. CORNELIS PIETERS^o. HOOFT.
 25. DIRK THIJMANS^o, Brouwer in de Druif.
 26. HANS VAN NES.
 27. CORNELIS SYMONS JONKHEYN.
 29. JAN DE BISSCHOP.
 31. HEINDr. LAURENSZ^o. SPIEGEL.
 32. HEEREMAN de doeleknecht.

fol. 13 Schutterstuk, Pl. X, Stadhuis no. 118, 131 en 135, met 35 personen

17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35
4	5	6	7	8	9	2	10	1	11	12	13	14	15	16				

No. 1. DIRK THYMANS ^o BROUWER, Captn.	No. 23. KLAES THYMANS ^o . VISSCHER.
2. RYCKERT OUWEROL, Lieutenant.	24. JACOB SMIT.
3. PIETER BAS, Vaandrager.	26. TOBIAS MARTS. ^o
4. GILLIS STOKMAN.	28. CLAES GARBRANSZ. ^o , Leidekker.
11. REINIER KLAAS REINIERSZ. ^o	30. JACOB CORNELISZ. ^o , Houtkooper.
13. CORNELIS SYBRANTS APPELMAN	32. ARENT WILLEMS ^o .
22. KORNELIS KRIJNEN.	

fol. 15 Doelenstuk met 19 personen. Plaat III.

BRASEMAN, Kaptein.	}	Deze drie hebben geen nummers.
EGBERT MEINDRS., Vaandrager.		
BIKKER, Lieutenant.		

fol. 17 Schutterstuk in twee rijen gedateerd A^o 1623. Stadhuis n°. 128.

4	5	6	7	9
10	8	1	2	3
			11	12

No. 1. ADRIAEN PRS. RAAP, Captn.	No. 7. JAN GERRITSZ ^o . VERWER.
2. CORNELIS YSBRANTS ^o . KIEFT, Vaandrig.	8. WILLEM SIJMONSZ ^o .
3. DIRK HASSELAAR, Sergeant.	9. JACOB JACOBSZ ^o . VINK.
4. JAN YSBRANTS ^o . KIEFT.	10. JAN GERRITSZ ^o . MEYN.
5. FRANÇOIS DE NEEVE.	11. JAN JACOBS ^o . IN 'T HART.
6. PHILIPS THIJSZ. ^o SCHRIJVER.	12. ADRIAEN BREMER.

fol. 19 Bijbehorende helft van het vorig stuk. Rijks Museum 1685. (C. VAN DER VOORT).

12	8	9	10	11
3	1	4	2	5
			6	7

No. 1. PIETER HASSELAAR, Lieutenant.	No. 7. JACOB VAN NIEULANDT.
2. CLAES HEINDRIXS ^o POT, Sergeant.	8. WILLEM ADRIAENS RAAP.
3. SAMUEL BLOMMERT. ¹⁾	9. JAN LUCASZ ^o . HOOFT.
4. HEINDRIK LENS.	10. DIRK PIETERSZ ^o . BRUGMAN.
5. JACOB DIRKSZ ^o . BROUWER.	11. BARENT WILLEMS PRINS.
6. HEINDRIK SEULIJNS.	12. ALLARD GARBRANTS SCHILT, provoost

fol. 21 Schutterstuk, Plaat I, in drie vakken, het middenste 17 personen in twee rijen en het jaartal 1531, de beide zijvakken elk 11 personen en het jaartal 1559.

No. 1. REINIER SIJMONS ^o . VAN NEK.
2. PIETER MIEUS ^o . REAEL.
3. HARMAN MEINDERS ^o .

fol. 23 Schutterstuk, Pl. IV, met 19 personen, gedateerd 1558.

No. 5. WILLEM ALBERTZ ^o . BLAEU.
16. KORNELIS KORN ^o . SMIT.
19. Doeleknecht.

fol. 25 Schutterstuk, Pl. VI, met 24 pesonen, geen jaartal, costuum tweede helft der 16^e eeuw.

No. 5. oude JOOST DE LIJNDRAYER.

¹⁾ Van SAMUEL BLOMMAERTS bestaat een fraai portret bij den Heer DEL COURT VAN KRIMPEN, huize Rooswijk, Velsen.

fol. 27 Schutterstuk, Pl. VII, 21 personen, jaartal 1529, costuum uit de tweede helft der 16e eeuw.

No. 2. PIETER GENT.

7. ARENT KORNS^o. KOOL.

13. VOLCHARD KROOK.

No. 17. BALTHAR APPELMAN.

21. TRIJN de Kasteleijnse.

fol. 29 Schuttersmaaltijd met 21 personen, Stadhuis no. 140, 167 en 168.

No. 1. PIETER VAN NEK, Captn.

2. JACOB LUCASZ^o, Lieutenant.

3. OUTERGT PIETERS^o. SPIEGEL, Vendrig.

4. JAN BANNINGH.

6. PIETER HERK.

7. JAN VALKENAAR.

8. HANS VAN NES.

9. JEURIAEN JANSZ^o, glasemaaker.

No. 10. PIETER PIETERSZ^o. VOSKUIJL.

11. HANS GOEDEWERT.

12. FRANS VAN NES.

15. CONSTANS BOURGEOIS.

16. GARSON DE MASSU.

17. DIRK HONKELBOER.

18. ARENT THEUNISZ^o.

19. JASPAR VAN NES.

21. MICHEL FARNALJ.

fol. 31 Schuttersmaaltijd met 26 personen, jaartal 1604. Rijks Museum. (GERRIT PIETERSZ.)

No. 1. JAN JANSZ^o. KAREL, Captn.

2. THIJS Prs. SCHRIJVER, Lieutenant.

3. LAMBERT JANSZ^o, Vaandrigh.

4. JACOB EGBERTS VAN RIJN.

5. HEINDr. Prs. SCHRIJVER

6. HEINDr. HEINDRIXS^o.

7. HARMAN YSBRANTSZ^o. HEM.

8. PIETER JANSZ^o. HOLLESLOOT.

9. WOUTER SIEUVERS^o.

10. YSBRANT HEM.

11. YSBRANT APPELMAN.

12. WOUTER BERESTEEN.

13. HANS DE ROIJ.

No. 14. LIEVE PIETERSZ^o.

16. DANIEL HEINDR. SCHRIJVER.

15. JAN KORNELISZ^o. VIS.

17. WILLEM JACOBS VAN RIJN.

18. JAN OLOFZ^o.

19. SIMON JANSZ^o. BOUT.

20. JAN SOOP.

21. DAVID DAMMANS.

22. ANDRIES HARMANSZ^o. BAKKER.

23. PIETER ANDRIES^o. KOORENBREEK.

24. JAN KUIJPER.

25. JACOB KARSTENS^o. WOLF.

26. Trommelslager.

fol. 33 Doelenstuk, Pl. X, 9 jongelieden, en twee trommelslagers, met musketten gewapend, behalve de provoost die een helbaard draagt.

No. 1. HEINDr. OETGENS v. WAVEREN. Vaandr. No. 7. JAN VALKENIER.

2. RIJK HENDERIKZ. STAETS.

8. THIJS WAINEN.

3. LAMBERT VAN TWEENHUIJSEN.

4. JAN DE MAREEZ DANIELSZ^o.

9. JAN TENGNADEL, provoost.

5. JOACHIM PRIPPELNAGEL.

HEERMAN HARMANS^o, tambour.

6. JAN VAN HALEWIJN.

11. KOURT BALTUSZ^o, tambour.

fol. 35 Schuttersmaaltijd, Pl. VIII, met 32 personen.

No. 1. EGBERT VINK, Capt'n.	No. 12. PIETER DIRCKSEN. SANTVOORT.
2. PIETER WILLEMS VRIENT.	15. PELGROM VAN DRONKELAAR.
4. ARENT REMMERS ^o , Suikerbakker.	19. HEINDr. D. STEENOOVEN.
5. SYMON ABT.	24. CORNELIS ARENTS ^o . WAAFEL.
6. JAN DE BISSCHOP.	25. Doeleknecht.
7. ROEMER VISSCHr.	27. DIRK THONISZ ^o . MARTELAAR.
9. JACQUES RAZET.	29. GERBIT BACKER.
10. EVERT JACOBSZ ^o .	31. CORNELIS VAN KAMPEN.
11. CLAES DIRXS ^o . BLAEU.	

fol. 37 Schutterstuk met 27 personen, Oud Holland 1897, Plaat no. II.

No. 1. ADRIAEN Prs. RAAP, Capt'n.	No. 15. ANDRIES RIJKERT.
2. DIRK HEM. Lieutenant.	16. MICHEL FERNEIJ, Banquetbakr.
3. YSBRANT DEN OTTER, Vaandrig.	17. REINDERT RALJ.
4. OLIVIER DE RUW.	18. DIRK CLEMENS ^o . COORNHART.
5. HANS VAN UFFELEN.	19. PIETER VAN GOETHEM.
6. PIETER ADr. RAAP.	20. PIETER CORNELIS CONIJN.
7. JAN HARMANS ^o . VAN HAMONT.	21. TOBIAS WOUTERS.
8. JACOB STEVENS ^o . VERSTEEGE.	22. JAN GERRITS ^o . PARIJS.
9. AERT LAMBERTZ ^o . KOK.	23. ANDRIES HUIJSMAN.
10. DIRK GERRITZ ^o . PARS of PARIS ¹⁾	24. KLAAS EGBERTS ^o . STEENKOOPEr.
11. ADRIAEN CORNELIS BREDEROODE.	25. Mr. CORNELIS BARTELS ^o , Chirgijn.
12. GUILLm. PETTEAU.	26. HANS DIRKZ ^o , Borduurwerker.
13. KLAAS GAAF.	27. OTTO SIJMONSZ ^o , Koperslager.
14. FRANS WILLEMSZ ^o . WITTEBROOT.	

fol. 39 Schuttersmaaltijd met 18 personen, Oud Holland 1897. Plaat I.

No. 1. BOELIS ^o , Capt'n.	No. 10. ARIS MARTS ^o . HARDEBOL.
2. THONUS JANSZ ^o . SCHELLINGWOUW.	11. GERRIT JANSZ ^o
5. EVERT Prs. SWART.	12. JAN PIET.
6. DIRK AARTSZ ^o . MARTELAAR.	14. YSBRANT AKKELEH, wachtmr.
7. BALTUS JACOBS ^o . VAN HOORN.	16. CORNELIS CORNELIS DE LANGE.
8. FRANS VOLCHARTS KROOK.	18. CORNELIS SCHELLINGER.

Hierop (na fol. 39) volgen *twee* wapenkaarten in plaats van één zooals gewoonlijk, zoo dat er waarschijnlijk één teekening, fol. 41, is verloren geraakt.

De namen die op deze 2e wapenkaart voorkomen zijn de volgende :

No. 1. PIETER DIRXS ^o . HASSELAER.	No. 14. JACOB THEEUSZ ^o . BLOCQ.
4. LEENDERT SWEERS, procureur.	15. HEINDr. SERVAES.
7. CORNELIS SCHELLINGS.	16. FLIPS BRUNINGH. ²⁾
8. JAN ERNST VAN BASSEN.	17. BALTHAZAR JACOT.
9. JACOB ROTGANS.	18. Procureur GOUDA.
10. PIETER JANSZ ^o . BRUGMAN.	19. PIETER ADr. VAN WYKERSLOOT.
12. BALTHAZAR BOUWER.	

fol. 42 Schutterstuk, Pl. V, gedateerd 1562, met 22 personen.

No. 1. DIRK JANSZ^o. GRAAF.

No. 22. met een papier waarop geschreven 1538.

fol. 44 Schutterstuk, Pl. II, gedateerd 1533, met 17 personen.

No. 8. ANT^o FONTAIJN.

¹⁾ De *z* is met potlood ingevoegd.

²⁾ Het wapen is dat van BRUJNINGH.

fol. 46 Schuttersmaaltijd. Rijks Museum no. 1353, (J. SPILBERG.)

19	18	16	15	12	11	10	9	8	21	12	5	4	3
	17		14	13			7		6	2			1
													20

- No. 1. JAN VAN DE POL, Captn.
 2. GJUSBERS VAN POL, Lieutenant.
 3. JASPAR VLAK, Vaandrig.
 4. JOANNES POLLIO¹⁾
 5. Mr. EILARD BENHARDS.
 6. ABRAHAM PIETERS²⁾. KROOK.
 7. REINIER BLOCQ.
 8. CLAES BARENTS VAN BERKEN.
 9. PIETER JACOBS³⁾. STEUR.
 10. JOOST JONASZ⁴⁾. GEKEER.
 11. JAN HILLEBRANTZ⁵⁾. KAPEL, Seylemaker.

- No. 12. PHILIPS WILLMS⁶⁾. MUIJEN
 13. PIETER VAN GERVEN.
 14. JACOB CALABER.
 15. CORNELIS VLIET.
 16. WOUTER LAMBERTSZ⁷⁾. HEEMS.
 17. JAN MEURES.
 18. ANT⁸⁾. HEINDr. MOLENAAR.
 19. FLORIS SPILBERGEN, Schilder²⁾
 20. HARMAN VAN DE POL.
 21 en 22 Trommelslagers.

De gegevens, ons door dit handschrift verschaft, komen op vele punten overeen met wat wij reeds van elders wisten, vullen onze wetenschap niet onbelangrijk aan, maar missen, op hunne beurt, de namen der schilders. Wij moeten deze nu uit SCHAEF³⁾ ontleenen en daarbij doet zich het onverwacht verschijnsel voor, dat er bij SCHAEF twee stukken ontbreken.

Wanneer wij de stukken vooraanzetten, zooals zij in het handschrift van den doelen volgen, en wij voegen daarbij de cijfers of letters van andere bronnen, dan blijkt dat de letters der aantekeningen van BEUDEKER⁴⁾ en de letters bij gis vroeger aan zijn schetsen gegeven in dezelfde orde volgen, en daaraan enkel eenige oude stukken ontbreken, waarvan weinig of niets bekend was.

In achterwaartsche volgorde sluiten, op één na, ook de cijfers van PONTEMANTEL⁵⁾ aan, waarbij evenwel, vreemd genoeg, alle stukken na 1604, op één na, ontbreken.

Ten vierde komt SCHAEF met een geheel onafhankelijke nummering, maar met aanwijzing van de plaatsing en nu blijkt, dat de nummers van SCHAEF wel vreemd door elkaar staan, maar toch groepsge wijze, zoodat 8—13 (in de groote sael) vooraf moeten gaan, 1—7 (in de groote kamer) volgen, 14 (op de groote kamer over de gang) gevolgd wordt door 17—19 (in 't voorhuis) en ten slotte 15 en 16 in de beide kamers boven de poort.

¹⁾ POLLIO heeft als surtoit het wapen van VAN DE POLL. De kwartieren zijn 1 en 4 keel beladen met 7 St. Andriesskruizen van zilver, 2 en 3 zilver beladen met 3 waterbladen van keel.

²⁾ Vreemd is dat de schilder hier FLORIS SPILBERGEN heet in plaats van JOHANNES SPILBERG.

³⁾ De schilderijen in de drie doelen te Amsterdam 1653, Aemstels oudheid VII, bl. 121 (vol fouten!)

⁴⁾ Oud Holland V blz. 3 en XV blz. 129v.

⁵⁾ Dr. G. W. KERKAMP, Aens Pontemantel I, bl. 186 nri. Oud Holland XV blz. 129v.

Fol.	BEUDEKER.	BONTEMANTEL.	SCHAEF.	
3—4	—	—	8	} groote Sael.
7	(A) 4	—	9	
9	B	—	10	
11	C	13	11	
13	D	12	12	
15	E	11	13	} groote kamer.
17	(F) 7	—	5	
19	(F) 6	—	5	
21	—	10	1 en 2	
23	—	—	4	
25	vermeld in G	—	—	} in 't voorhuis.
27	G	9	3	
29	(H) 2	8	7	
31	(I) 5	7	6	
33	K	6	14	
35	(L) 4	4	18	} groote kamer over de gang.
37	(N) 3	3	19	
39	(M) 1	2	17	
41	—	5	17	
42	—	1	—	
44	—	—	15	} kleine kamer } boven de
46	—	—	16	
				poort.

Nu ontbreken bij SCHAEF, zooals gezegd, twee stukken, het eene, blijkens de volgorde in de groote kamer, wordt nog door BEUDEKER vermeld, van het andere ontbreekt zelfs de teekening in de verzameling van den doelen en was het dus misschien zeer geschonden, maar anders vermeldt SCHAEF toch wel een stuk dat bijna onkenbaar wordt door het afschilferen, zoodat hier mede zijn stilzwijgen niet wordt verklaard. Blijkbaar is het laatstgenoemde stuk bij BONTEMANTEL vermeld in zijn No. 1, niet zooals vroeger verondersteld moest worden ¹⁾ No. 15 van SCHAEF, alleen schijnt BONTEMANTEL op den rol in de hand van den schutter niet 1538, maar 1533 gelezen te hebben.

Minder duidelijk is de zaak bij No. 5 van BONTEMANTEL, waar hij CLAES CLAESZ CRUYS Cap. en FREDERIK DE VRIES luitenant noemt. Dit past nergens, alleen zijn op fol. 41, de tweede helft van No. 17 bij SCHAEF, twee plaatsen open, volgend op den luitenant, en zou dus CRUYS daar met zijn makker juist nog plaats kunnen vinden. CRUYS dan natuurlijk als vaandrig, zooals hij ook

¹⁾ Oud-Holland, XV, blz. 134.

op Fol. II in 1585 voorkomt. Merkwaardig is het zeker dat BONTEMANTEL deze gegevens nog bezat, die de doelheeren misten, maar zijn lijstje heeft allen schijn, zooals wij zagen, niet door hem zelven gemaakt te zijn, maar uit ouderen tijd, 1604, afkomstig te wezen.

Verder leeren wij nu uit deze lijst, met de afbeeldingen vergeleken, dat wij nog meer schutterstukken dan wij wisten, van den handboogdoelen over hebben, die, zooals uit VAN DIJK ¹⁾ blijkt, doordat zij *op het bovenste bordes* bij de kanstkamer van het stadhuis waren overgebracht, bewaard zijn gebleven. Van de vier stukken uit den handboogdoelen, die in zijn beschrijving te herkennen zijn, bezitten wij er nog drie, al is het dan in fragmenten of in zeer beschadigden toestand.

Nog onversneden is Fol. II. SCHAEF no. II van DIRCK BARENTSZ, bij VAN DIJK vermoedelijk no. 117, aan KETEL toegeschreven, en dat in 's Rijks Museum in no. 756, ook op naam van KETEL terug te vinden is, in zeer overschilderden toestand, zoo dat zelfs 4 koppen op den achtergrond (fig. 4, 10, 13 en 32) geheel zijn weg gewerkt. Toch was reeds voor dat de naam uit SCHAEF bekend werd, wel uit een dieper ingaan in dit vraagstuk, door vergelijking met de oudere stukken van DIRCK BARENTSZ te zien dat dit werk van hem moest wezen. De datum bij VAN DIJK nu 1690 dan 1609 gedrukt, zal wel als 1590 bedoeld zijn, wat zoo ver niet van de waarheid is, daar dit stuk van 1585 is. De capitein is REYNST PIETERSZ, maar het is vooral belangrijk om de portretten van sommige schutters zooals 23 LAURENS REAEL, 24 CORNELIS PIETERSZ HOOFT en 31 HENDRIK LAURENSZ SPIEGEL.

Zekerheid hebben wij thans omtrent VAN DIJK no. 114 waarin duidelijk de schilderij van CHRISTIANUS DE CONFLANS (de naam blijkt uit SCHAEF) te herkennen is, waarvan wij dus nog drie fragmenten over hebben no. 118, 131 en 135 op het Stadhuis. Rechts ontbreken 9 schutters, 5 in de bovenste, 4 in de onderste rij. De rest van de onderste rij met 12 schutters is in zijn geheel gelaten. Van de bovenste zijn twee paneelen gemaakt ieder met 7 man. Wat bewaard bleef, is tamelijk overschilderd, wegens het sterke afblakeren. Zeer veel verloren schijnen wij niet te hebben aan het werk van dezen raadselachtigen meester, wiens stijl toch nog wel zoowat te onderscheiden is.

Uit een oudheidkundig oogpunt is deze schilderij merkwaardig als de eenige waar de bodenstaf met orange, wit en blauw omslingerd nog op voorkomt. ²⁾

Het derde stuk is VAN DIJK no. 115, van AERT PIETERSZ, waarin PIETER VAN NECK capitein is en waarvan wij een groot fragment in de raadzaal hebben en twee kleinere ieder met een schutter in burgemeesterskamer.

¹⁾ Beschrijving van alle de schilderijen op het stadhuis van Amsterdam blz. 143.

²⁾ Ten onrechte spreekt VAN DIJK van een commandostaf.

Oud-Holland, 1903.

Het vierde, VAN DIJK n°. 116, is klaarblijkelijk de eenige schilderij geweest waarvan wij weten dat zij in 1603 geschilderd was, wat VAN DIJK zal hebben kunnen lezen. Naar de afbeelding, Oud Holland 1897, Pl. II, te oordeelen zou men geneigd kunnen zijn ook dit stuk aan AERT PIETERSZ toe te schrijven.

Er is een bezwaar tegen de beide laatste gelijkstellingen, dat evenwel niet al te zwaar mag wegen. VAN DIJK noemt voor no. 115, 27 schutters, voor no. 116, 21, terwijl die cijfers verwisseld moeten worden om juist te zijn.

Gaan wij verder de schilderijen van den handboogdoelen volgens tijdsorde na, dan blijft nog het volgende op te merken.

Het oudste stuk is van 1631, want de datum 1529 die op fol. 27 staat weten wij uit SCHAEF dat aldus op den rand voor kwam: *TRIJN is hier komen wonen* 1529. Het vroeger geleverde betoog ¹⁾, dat TRIJN toen een klein kind moet zijn geweest en de schilderij van omstreeks 1566 moet wezen, wordt door de afbeelding bevestigd, die de kleedij te zien geeft van dien tijd en een opvatting van de figuren die het meest op DIRCK BARENTSZ lijkt, zooals wij die uit zijn schutterstukken van den kloveniersdoelen van 1564 en 1566 (de Poseters) kennen.

De schutterstukken van 1533 en 1535 geven geen aanleiding tot opmerkingen. De toeschrijving aan eenig schilder, afgaande op de afbeeldingen, zou, evenals bij dat van 1531, te gewaagd zijn. Zij lijken het meest op DIRCK JACOBSZ.

Ditzelfde geldt van de stukken van 1558 en 1562 en de deuren van 1559 aan de schilderij van 1531, waarvan wij de spreuk uit SCHAEF kennen:

Het lustige rot van de letter L
Cap^s gebod voldoen zij snell
Tweedrachtige spot en toornigheyt fell
keer van haer God van Israhel.

De beteekenis van het jaartal 1538 op de rol in de hand van den 22sten schutter op het stuk van 1562, door BONTEMANTEL 1533 gelezen, is onduidelijk. Waarschijnlijk had het alleen op dien schutter betrekking.

Van het stuk op Fol. 25, dat bij SCHAEF ontbreekt, is geen datum bekend. Het sluit zich in alle opzichten het naast aan bij de schilderij van 1562, terwijl „Oude JOOST DE LYNDRAJER”, die er als n°. 5 op voorkomt, vóór dat de reeds besproken schilderij van Fol. 27 waar TRIJN op staat, geschilderd werd, zijn baard moet hebben laten kort knippen, wanneer hij daarin door BEUDEKER terecht als capitein vermeld wordt.

¹⁾ Oud-Holland XV, blz. 131.

Fol. 27 geeft dan het laatste stuk uit den Spaanschen tijd.

In het volgend tijdvak vinden wij in 1585 en 1586 twee werken van DIRCK BARENTSZ. Het eerste hebben wij reeds besproken. Het tweede is, blijkens de afbeelding, Pl. VIII, het stuk door VAN MANDER beschreven met de woorden: Noch isser op S. Sebastiaens Doelen een schoon heerlijk Rot, waer in comen eenighe bruyne oude schipperstronien, en boven op een Galerije zijnder, die eenen grooten silveren drinck-hoorn hebben, en is heerlijk en wel gedaen.

In deze beide stukken komt een zekere JAN DE BISSCHOP voor onder de schutters, die dus bezwaarlijk, zooals SCHAEF ergens opgeeft, in 1585 capitein kan zijn geweest. Wij zullen hem later, waarschijnlijk in 1599, als capitein terugvinden. Over het stuk van 1595 van CHRISTIANUS DE CONFLANS hebben wij reeds gehandeld.

Wij laten daarop volgen de beide stukken die SCHAEF onder no. 17 beschrijft als: twee stucken, doch aen of bijeen behoorende, van den jare 1566 als boven en op de lening van een stoel te zien is. Evenmin als BEUDEKER geeft het handschrift in het Britsch Museum een afbeelding van de tweede helft, maar zooveel is uit het aantal personen en de te verwachten voorstelling, een schuttersmaaltijd, wel af te leiden dat dit stuk verloren is gegaan. Kleeding en schikking van de eerste helft, Oud Holland 1897, Pl. I, doen eer aan 1596 dan aan 1586, zooals vroeger werd voorgesteld, denken. De stijl laat PIETER YZAACS het eerst als schilder in aanmerking komen. Wat de namen betreft hebben wij reeds de opgaaf der overlieden uit BONTEMANTEL aangevuld.

Dan moge het stuk van PIETER YZAACS (Oud Holland 1897, Pl. III) volgen, waarvan het jaartal ontbreekt. Reden het na 1604 te plaatsen bestaat niet langer, sedert gebleken is, dat VAN MANDER behalve één stuk in zijn Appendix geen enkel werk uit de doelens noemt later dan 1588.

De stukken van 1603 en 1604, beiden wellicht van AERT PIETERSZ, hebben wij reeds besproken. Het werk van GERRIT PIETERSZ is reeds vroeger door Mr. N. DE ROEVER herkend.

Ook hebben wij in den aanvang reeds gezegd dat de schilderij van 1613 vroeger aan FRANCESCO BADENS toegeschreven, van JAN TENGNAGEL blijkt te zijn. GEURT DIRCKSZ VAN BEUNINGEN was reeds in 1612 colonel geworden. Zijn afscheidsmaaltijd zal zijn afgebeeld en onze sergeant-schilder is waarschijnlijk niet voor het volgend jaar gereed gekomen.

Zoo was ook PIETER VAN NECK reeds in 1600 colonel geworden, maar voltooid AERT PIETERSZ de schuttersmaaltijd, waarin hij nog als capitein voorkwam, eerst in 1604 na zijn dood.

Het andere stuk van TENG NAGEL. dat tusschen 1619 en 1626 moet geschilderd zijn, blijkt thans, behalve den vaandrig, TENG NAGEL zelf als provoost en twee tamboers, nog 7 schutters vertoond te hebben. Het behoort tot een geheele groep van schutterstukken die van het gewone type afwijken en die omstreeks 1623 schijnen geschilderd te zijn.

Omtrent het werk van den schilder hebben wij weinig naders mede te deelen. Hij was, naar wij meenen, tot nu toe uit zijn portretten niet bekend. Het schijnt dus hier de gelegenheid te wijzen op een paar portretten van 1610 in het Deutzenhofje. Zoowel de oranjeachtige gelaatskleur, als de groenachtige kragen en de geheele penseelsbehandeling spreken daarvoor. Zij stellen, volgens de wapens, voor een lid van de familie GODIN met zijn vrouw. Ook een ander mansportret aldaar, met een verwant wapen, schijnt van dezelfde hand te zijn.

Omtrent de beide aaneenbehoorende stukken van 1623, aan VAN DER VOORT toegeschreven, leeren wij niets nieuws.

Van het stuk van SPILBERG van 1650 worden de namen der aanzittenden bekend.

Omtrent de doelheeren door VAN DER HELST in 1653 geschilderd, leeren de beide, alleen in een geringe graad van slechtheid verschillende afbeeldingen, dat de copie te Parijs een getrouwe afbeelding geeft. Waarschijnlijk zou bij het wegnemen der overschilderingen het stuk zelve dat ook nog wel kunnen laten zien.

Zie hier de rechtstreeksche baten van den nieuwen vondst. Daarnevens kunnen wij echter door gissing waarschijnlijk wel de nog overige schutterstukken na 1678, waarvan tot nogtoe de herkomst onbekend bleef, terecht brengen, door met alle gegevens die wij bezitten telkens de mogelijkheid der herkenning te benaderen.

De vroegste stukken zijn er zeker niet meer. Noch SCHAEPS no. 3 van den Voetboogdoelen, waar JAN HUYDECOPER capitein was, noch het werk van KETEL, waar HERMAN RODENBURGH BETHS capitein was, door VAN MANDER als van 1581 beschreven, dat wij nog bij VAN DIJK als no. 10 vermeld vinden en waarschijnlijk bij SCHAEPS te zoeken zal zijn in Kloveniersdoelen no. 18, een oud stuk, is ons bewaard gebleven. No. 31 en 32 van dien doelen, die op 't rond hingen, boven de deur en voor de schoorsteen, kunnen niet groot genoeg geweest. Een van deze beide zal thans wel te Petersburg zijn, waar ook de helft van no. 33 is. In geen geval komt no. 30 in aanmerking. SCHAEPS beschrijft dit aldus: Een oud stuck, daer mijn overgrootvader JACOB SCHAEPS PIETERSZ voorraen staat, doch word meest onkenbaar door het afschilferen. Jhr. Mr. J. F. BACKER deelde ons een aanteekening mede van SCHAEPS uit een handschrift over geneologia, waarin op fol. 22 over dien grootvader te lezen staat: „Zijn schilderij

is tot Amsteldam in Coninxkamer, staande over de glazen ¹⁾. Ende is geschildert met een groene tabbaert met vossen gevoert." Uit deze kleeding en uit het kleine copietje naar dit portret bij Jhr. Mr. C. H. BACKER blijkt dat dit tusschen 1530 en 1535 moet zijn geschilderd.

Verloren is ook blijkbaar, daar wij niets bezitten wat er voor in aanmerking kan komen, het corporaalschap van JACOB PIETERSZ CAPPIT, door DIRCK BARENTSZ geschilderd en afkomstig uit den Kloveniersdoelen no. 11.

Wel zal van DIRCK BARENTSZ zijn het stuk van 1588 uit den voetboogsdoelen, no. 18, waarin schout VERDOES moet voorkomen, dat, in de grootte der koppen, in de teekening en, zoover nog te zien is, in de wijze van schilderen, veel meer aan hem dan aan KETEL herinnert, al geven VAN DIJK, no. 4, SCHELTEMA no. 54 en de Catalogus van 's Rijks Museum no. 759 het aan den laatste.

Voor KETEL blijven maar twee stukken over, in beide waarvan DIRCK ROSENCRANS capitein is. Het eerste van 1584 waar de schutters, nog dicht ineengedrongen, ter halverlijve zijn geschilderd, het andere van 1588, door VAN MANDER ten onrechte als van 1589 vermeld, waar zij ten voeten uit zijn afgebeeld, zich bewegende met die Spaansche statigheid, waar BREDERO in den Spaanschen Brabander den gek mee steekt.

Moeilijker is te weten te komen welke lieden voorgesteld worden op de stukken van 1596 en 1599, die de Heer C. G. 'T HOOFT, waarschijnlijk terecht, aan PIETER YZAAKS heeft teruggegeven, terwijl zij in den catalogus van 's Rijks Museum ook op naam van KETEL staan als no. 755 en 757.

Het laatste, een schuttersmaaltijd, zal wel het corporaalschap van GILLIS JANSZ VALCKENIER moeten wezen door PIETER YZAAKS in 1599 voor den Voetboogsdoelen, no. 25, geschilderd, hoe vreemd het ook zijn moge een stuk te bezitten uit dien doelen, dat VAN DIJK niet noemt.

Het eerste, het prachtig geschilderde, zwaar beschadigde werk van 1596 kan het stuk uit den Kloveniersdoelen no. 21 wezen, waar JACOB GERRITS HOING capitein en APPELMAN luitenant is. Wij kennen HOING uit het stuk van MOREELSE van 1616 en kunnen dus nagaan dat geen ander der bewaard gebleven stukken voor hem in aanmerking komt. Verder kunnen wij niet gaan aangezien de oorspronkelijke kop van den capitein sedert lang ontbreekt. De afschuwelijk geschilderde tronie die er voor eenige jaren nog op te zien was, dekte een gat, waarin geen spoor meer van een gezicht aanwezig was. Thans is de open ruimte zoo goed en zoo kwaad als het ging met een onverschilligen kop gevuld. In

¹⁾ Hieruit blijkt dat deze aantekening is van vóór 1638, toen dit oude stuk plaats moest maken voor een thans verloren schutterstuk van JACOB BACKER, waarvan de National Gallerie te Londen waarschijnlijk een kleine copie bezit.

welke betrekking de APPELMAN, die hier luitenant is, gestaan heeft tot den BALTHAZAR APPELMAN, schutter omtrent 1566, den CORNELIS SYBRANTS APPELMAN, schutter in 1595 en den YSBRANDT APPELMAN, schutter in 1604, is voorloopig niet te raden en dus ook voor de toeschrijving der schilderij zonder betekenis. Deze schilderij heeft vooral zeer geleden door het zonderlinge doek waarop het geschilderd is, een z.g. oogjespatroon. Ook schijnt er nog, naar de compositie te oordeelen, een stuk met een paar figuren afgesneden te zijn.

Uit dezen zelfden tijd — 1599 — is ook nog het schutterstuk van AERT PIETERSZ, waarin de tochtgenoot van HEEMSKERCK en WILLEM BARENTSZ met zijn vinger op de kaart Nova Zembla aanwijst. Aangezien de capitein zeker HOING niet is, blijft er geen ander stuk dat in aanmerking kan komen dan dat waarin JAN DE BISSCHOP capitein en PIETER EGBERTSZ VINCK luitenant zijn, Kloveniersdoelen no. 17. Wel zouden wij geneigd kunnen zijn te veronderstellen dat beide te zamen reeds in een schilderij van 1585 voorkwamen en SCHAEPEHEN daaruit in zijn lijstje van dat jaar voor wijk 9 had opgenomen, maar, zooals wij gezien hebben, was JAN DE BISSCHOP in 1585 en 1586 nog gewoon schutter en moet er dus bij SCHAEPEHEN weer een foutje schuilen. VINCK, die in 1616 en 1620 als capitein vermeld wordt, kwam in 1618 in den raad en stierf in 1637. Voor hem is dus ook 1599 als luitenant vroeg genoeg.

Het schutterstuk van 1606 waar ALBERT JONKHEIN capitein is, blijft altijd nog het eenige dat in aanmerking komt voor de schilderij in 's Rijks Museum no. 1589, onder voorbehoud als een vroeg werk van VAN DER VOORT voorgeslagen²⁾. De capitein toch kan evenmin HOING zijn als PIETER DIRCKSZ HASSELAER, wiens beeltenis wij onder de familieportretten van de VAN DE POLL's in 's Rijks Museum als no. 1469 bezitten. De kleeding past zeer goed voor dit jaartal.

Er is hier onder de schutters een oud man met rond en blozend gelaat en witten sik en knevel, wiens beeltenis duidelijk te herkennen is op den PIETER YZAAKSZ van 1599, maar nog licht blond, zoodat hij in de tusschenliggende 7 jaren wit moet zijn geworden. De heer VAN RIEMSDIJK wees er ons op, dat dezelfde man voorkomt op een portret bij Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS van hetzelfde jaar 1599 en dat klaarblijkelijk ook van de hand van PIETER YZAAKSZ is³⁾. Dit portret draagt het wapen, dat wij in den Handboogsdoelen, Fol. 15, in 1535, als dat van een BRASEMAN vinden, die daar 64 jaar vroeger capitein

1) Oud-Holland V blz. 18.

2) Oud-Holland V blz. 10 v.

3) Afkomstig uit de veiling van BERENSTEYN te Maurik. Oct. 1834. Mededeeling van Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS.

was, de grootvader dus wellicht van den onzen. Maar zonder de wijk te kennen waar hij woonde in 1599 en 1606 of de wijk van VALCKENIER en JONKHEIN, zijn wij met deze wetenschap niet in staat de proef op de som te maken.

Gedurende het twaalfjarig bestand zijn de schutterstukken te Amsterdam zeldzaam. In dien tijd moet het zooeven genoemde schutterstuk geplaatst worden, Kloveniersdoelen no. 18, waarin de Oude PIETER DIRCKSZ HASSELAER capitein was, althans vóór 1616 toen hij overleden is, maar niet veel vroeger daar zijn luitenant JAN GERRITSZ HOOFT eerst in 1584 geboren is. Wij plaatsen het dus tusschen 1609 en 1616. Ook schijnt dit stuk het eenige waartoe een fragment kan behoord hebben thans in 's Rijks Museum onder no. 1110 op naam van AERT PIETERSZ geplaatst, dat evenwel bij nader vergelijking een grooter overeenkomst vertoont met de hand van GERRIT PIETERSZ, wanneer men daarbij wel in het oog houdt dat dit fragment zeer gaaf en zijn schilderij zeer gesleten is. Ware deze gelijkstelling juist dan zou er zeker reden zijn dit corporaalschap zoo vroeg te plaatsen als de leeftijd van den luitenant maar even toelaat.

Van 1616 is het ook reeds telkens aangehaald werk van PAUL MOREELSE, in 's Rijks Museum, waar HOING capitein is en NANNING FLORISZ CLOECK luitenant, Kloveniersdoelen no. 27.

Vóór 1617 moet het schutterstuk van CORNELIS VAN DER VOORT zijn waarin JONAS WITSEN capitein is ¹⁾ en van 1618 was het verloren schutterstuk van FRANCESCO BADENS, waar ARENT TEN GROOTENHUIS capitein in was. Dat wij dit niet meer bezitten is na te gaan omdat wij den luitenant NANNING FLORISZ CLOECK uit den MOREELSE van 1616 kennen en deze op geen enkel nog aanwezig schutterstuk terug te vinden is.

Er volgen dan een geheele groep van stukken waarin niet een corporaalschap met opper- en onderofficieren wordt afgebeeld, maar eenige schutters soms met een enkelen officier. Wij weten uit de schilderij van LASTMAN en NIEUWLAND van 1623 dat daar de schutters waren afgebeeld, die bij het hervatten der vijandelijkheden naar Zwolle waren uitgetrokken. Ook van een schilderij van TENGNAGEL hebben wij gezien dat dit uit ongeveer dienzelfden tijd is. Wij bezitten nog een diergelijk stuk dat aan CORNELIS VAN DER VOORT wordt toegeschreven ²⁾, maar het kan daarbij de vraag zijn of niet eerder een vreedzaam schieten naar een doel, dan een krijgstocht daaraan ten grondslag licht. Het kan bij VAN DIJK voorkomen als no. 26 „voor den schoorsteen” en in den Kloveniersdoelen no. 29 zijn: „voor de schoorsteen eenige schutters met haar doelroers”. In tijd kan het wegens de kleeding niet veel vroeger zijn.

1) Oud-Holland V, blz. 12.

2) Oud-Holland V, blz. 13.

Nog behooren bij dezen groep kloveniersdoelen no. 36 en 37, „twee stukken ieder van schutters met haar doelroers, modern” en no. 25 een smal lang stuk met weinig personagien.

Zelfs zou het niet te verwonderen zijn als no. 19 van dien doelen ook hierbij behoorde, wanneer er terecht op gewezen¹⁾ is dat colonel RUYGHAVER zijn ontstaan hier wel te danken zal hebben aan de verwarring met een minder bekenden naneer.

Omtrent de stukken uit het laatste tijdvak is meest alles bekend. Alleen wagen wij hier nog het vermoeden uit te spreken dat van het verloren schutterstuk van JACOB BACKER in 1638 voor den kloveniersdoelen geschilderd, eene kleinere copie zich te Londen in de National Gallery bevindt en er op te wijzen dat de datum op de grooten VAN DER HELST uit den Kloveniersdoelen zooals SCHAEF no. 7²⁾ en de naamlijst opgeven, van 1643 moet zijn en niet zooals de verknoeide handteekening zegt van 1639.

Dus moge thans de volledige lijst volgen van alle Amsterdamsche schutterstukken in hoofdzaak betrouwbaar naar tijdsorde gerangschikt, met de herkomst volgens SCHAEF, en de overliden van den handboogsdoelen, de nummers en namen die zij bij VAN DIJK en SCHELTEMA dragen (met roode cijfers op de lijsten geschilderd) en die waarbij zij in 's Rijks Museum vermeld staan, met den vermoedelijk juiststen naam van den schilder en de namen van capitein en luitenant of vaandrig, het aantal schutters en enkele aantekeningen.

Vooraf ga echter nog een opmerking. Het zij ons geoorloofd eenig voorbehoud uit te spreken omtrent de toeschrijving van schutterstukken na 1553 aan CORNELIS TEUNISSEN, aangezien de Heer MOES³⁾ heeft aangetoond dat het minstens genomen twijfelachtig is of hij na dien tijd nog kan geleefd hebben. Eigenlijk had ook reeds het schutterstuk te St. Petersburg van 1532 de vraag te berde moeten brengen of de Heer BREDIUS zich niet vergist had, toen hij bij de opening van het Museum de beide stukken van 1557 en 1559 op naam van CORNELIS TEUNISSEN stelde. Veeleer dan in het stuk van 1532 den invloed van CORNELIS TEUNISSEN was er reden in die van 1557 en 1559 de hand van DIRCK JACOBZ te herkennen, al blijft het waar dat zijn stijl zich in den loop der tijden sterk wijzigt.

1) Oud Holland V, blz. 15.

2) De uitgaaf in Amstels Oudheid heeft 1634, het handschrift 1643.

3) Amsterdamsche boekdrukkers, blz. 196.